

CECILIA FALK

Att skriva svensk syntaxhistoria

DEN HITTILLS ENDA SAMLADE framställningen om svensk syntaxhistoria är Wessén (1956, med utvidgad och reviderad upplaga 1965). Sedan dess har äldre tiders syntax och hur den förändrats över tid ägnats mycket forskning, och idag vet vi (eller tror oss veta) mycket mer om såväl olika synkrona stadier som de språkförändringsmekanismer som leder från ett stadium till nästa. Det är således hög tid att ersätta och komplettera Wesséns framställning. I denna artikel vill jag belysa några av de möjligheter och problem som föreligger då man ska skriva svensk syntaxhistoria. Först måste jag emellertid beröra några grundläggande frågor helt kort.

Med syntaxhistoria menar jag här studiet av ett underliggande system, ett system med hjälp av vilket varje modersmålstalare tolkar omgivande språk och producerar eget språk. Detta underliggande system är individens egendom, och kan därför variera från individ till individ. Men i mycket, och – menar jag – mest grundläggande, är den enes individuella grammatik den andres lik: på något plan ”vet” vi att det på svenska ”heter” *ett svårt beslut*, inte *ett beslut svårt*; vi tolkar inte *att bada i september*, *det är så skönt* på samma sätt som *att bada i september*, *är det så skönt*. Vi kan därför tala om en sorts idealiserad svenskans inre

grammatik, idag likaväl som i äldre tider. Det är i denna idealiserade form jag nedan talar om en inre grammatik.

Studerar man ett levande språks inre grammatik har man tillgång till modersmålstalares intuition om vad som är grammatiskt och ogrammatiskt. Som språkhistoriker är man däremot hänvisad till bevarat språkbruk i form av skriftspråk. Det faktiska språkbruket var då, lika lite som idag, givetvis inte bara en produkt av en inre grammatik, utan också påverkat av rader av andra faktorer: man skrev prosa eller bunden vers, man skrev direkt på svenska eller översatte (eller parafraserade mer fritt utländska förlagor), olika genrer följde i olika stor utsträckning konventionaliserade textmönster, det förelåg olika produktionsvillkor etc. Detta måste man givetvis vara medveten om när man ska rekonstruera en grammatik för olika perioder i svenskans historia. Kunskaper och forskning om dessa andra faktorer är därför väl så viktig, men mitt eget arbete syftar alltså till att blottlägga den underliggande systematiken.

En annan fråga rör vad som egentligen menas med "svenska". Frågan rymmer egentligen flera frågor. Den rör "svenska" visavi andra germaniska språk, som "danska", "norska", etc. Nedan låter jag "svenska" röra den germanska variant som talas/talades inom de politiska gränser som finns/fanns, även om såväl "runsvenska" som "äldre fornsvenska" används om perioder långt innan klara politiska gränser fanns. Frågan rör också dialekt visavi språk inom existerande eller i vardande politiska gränser. Sålunda är idag den språkvarietet (eller de språkvarieteteter) som kallas "älvdalska" så pass olik andra regional- eller standardvarieteteter i övriga Sverige att det ofta ses som ett språk snarare än som en dialekt – om man talar "älvdalska" är man tvåspråkig: "älvdalska" och "svenska". I språkhistoriskt perspektiv är "gutniska", den germaniska varietet som talades på Gotland, en parallell; i många framställningar ses "forn-gutniska" som ett eget språk och utesluts därför ur beskrivningar av "fornsvenska". Dessa frågor kommer jag inte alls att vidare beröra i det som följer.

Frågan om vad som är "svenska" rör också kontakter och upp-

blandningar med andra språk. Forskningen om meningsbyggnaden i äldre skeden av svenska uppehöll sig länge vid en distinktion mellan ”inhemskt/ursprungligt” och ”utländskt” (läs: latinpåverkat eller tyskpåverkat), där forskarna såg som sin uppgift att urskilja (och upphöja) det ”inhemska”, och urskilja (och avfärda) det ”utländska”. Till dels är en sådan distinktion riktig och motiverad som jag ser det. Givetvis har svenska i olika tider påverkats av olika språk. Men i det som följer vill jag även ge exempel på hur också översatt litteratur kan ge ledtrådar till en inre grammatik i olika skeden av svenskans historia.

När jag nu i fortsättningen redogör för de möjligheter och svårigheter som finns att ur bevarat språkbruk rekonstruera grammatiker för olika skeden i svenskans historia, gör jag det under fyra rubriker: synliga skillnader, synliga likheter, osynliga skillnader och svårsynlig systematik. Förklaringar till dessa etiketter följer löpande.

Synliga skillnader

Omedvetet eller medvetet utgår man nog från modern svenska när man rekonstruerar en fornsvensk grammatik. Lättast att se är då synliga skillnader i vanliga konstruktionstyper, och som ett första exempel tar jag ordningen mellan infinit verb och objekt. I modern svenska är ordningen hjälpverb + huvudverb + objekt, vi säger *Jag ska köpa en cykel*. I äldre fornsvenska (1225–1375) var ordningen i stället hjälpverb + objekt + huvudverb. Denna ordning finns i 74 procent av alla relevanta fall i Äldre Västgötalagen (246 fall av totalt 330; se (1)a). Det är en ordning man finner redan i runsvenska, om än belagd med färre exempel.*

---

* Samtliga exempel, inklusive runsvenska, ges i denna artikel i onormaliserad form. För runsvenska markeras detta enligt tradition med fetstil. Under runsvenska och fornsvenska exempel ges i kursiv stil en ord-för-ord-översättning där äldre ord-följdmönster bibehållits om inte betydelsen framgår av parallella modernsvenska exempel. I förekommande fall ges en mer idiomatisk översättning till modern svenska inom enkla citationstecken. Uppgiven ålder anger tillkomsttid; bevarade handskrifter är många gånger yngre.

- (1) a þer skulu þaþir hænnær arf takæ (Äldre Västgötalagen, 1220-talet)
de ska båda hennes arv taga
 b is kuni + ual * knari stura (U 654)
han kunde väl skepp styra 'Han kunde styra skepp väl'

Förändringen beskrivs i Delsing (1999); se också nedan.

Andra skillnader rör bisatsordföljden. Fornsvensk bisatsordföljd skilde sig på flera punkter från den modernsvenska. En skillnad rör ordningen mellan det tempusböjda (finita) verbet och negation. I modern svenska står verbet efter negationen (se (2)a), i fornsvenska stod verbet före negationen (se (2)b):

- (2) a varför vår herre inte skapade världen ännu bättre
 b hwi war hærrer skapade ey wærlдена æn bætri (Pentateukparafrazen, 1330-talet)

Negerade bisatser är inte lika vanliga som satser med infinit verb och objekt, och skillnaden kan därför framstå som mindre tydlig. Men den är helt konsekvent: de första exemplen på den moderna ordföljden uppträdde tidigast vid pronominella subjekt, men först i mitten av 1400-talet tillsammans med andra typer av subjekt:

- (3) a at han æi drap hanæ mæþ wiliæ (Upplandslagen, 1297)
att han inte dräpte henne med vilja
 b ath menniskiona kön ey wille sköta eller akta hans skikkilse (Prosaiska krönikan, mitten av 1400-talet)
att människans släkte inte ville uppmärksamma eller bry sig om hans [Guds] ordning

Förändringen beskrivs i Falk (1993, kap. 6).

Vid övergångar från en äldre till en yngre ordföljd återfinns man alltid en mer eller mindre lång period av variation, och det gäller också dessa båda förändringar. Vid nästa skillnad jag vill ta upp är den variation man kan se i äldre fornsvenska nog inte tecken på en övergångsperiod, utan en mer generell variationsmöjlighet som har gått förlorad.

Det rör ordningen mellan indirekt och direkt objekt. Ordningen är fast i modern svenska, med det indirekta objektet före direkt objekt (se (4)a). I fornsvenska kunde ordningen variera (se (4)b–c):

- (4) a Jag gav katten en fisk ≠ Jag gav fisken en katt
 b Vætir barn barnni. sar. (Äldre Västgötalagen, 1220-talet)
tillfogar barn barn.DAT sår.ACK
 c gialdi tolv öræ . biscupi. ok tolv öræ presti. (Äldre Västgötalagen, 1220-talet)
betale tolv öre.ACK biskop.DAT ok tolv öre.ACK präst.DAT
 'Han ska betala tolv öre till biskopen och tolv öre till prästen'

Ordningen var grammatiskt sett fri, antagligen tack vare att kasusformerna avslöjade vilket led som var att tolka som indirekt objekt (i dativ) respektive direkt objekt (i ackusativ). Variationsmöjligheten innebar att pragmatiska faktorer, såsom känd referent före ny referent, kunde få större genomslag (vilket i modern svenska möjligen motsvaras av variationsmöjligheten att använda en prepositionsfras i stället för indirekt objekt; jfr *ge en pojke den – ge den till en pojke*). Omvärldskunskap borde, kan man tycka, också ge ledtrådar till tolkningen: man ger pengar till biskopar, inte biskopar till pengar. (4)a visar emellertid att så inte är fallet: det första ledet måste i modern svenska tolkas som indirekt objekt i båda satserna, hur ovanligt det än är att man ger katter till fiskar.

Ytterligare andra skillnader framträder bara sporadiskt. Ett exempel på detta är bruket av referentiella subjekt. I modern svenska kan subjektet underförstås bara i begränsad omfattning och under välbeskrivna villkor (jfr SAG 4:42–44, 692–693, 964–966). Också i fornsvenska var utsatt referentiellt subjekt det normala. Men därtill kunde det underförstås i äldre fornsvenska i kontexter där det inte längre är möjligt idag, såsom i bisatser:

- (5) Þriðhi war. Æmundær slemæ. þy at war sliskær. (Västgötalagens konungalängd, c. 1240)
Tredje var Emund slemme eftersom __ var snål (dvs. 'som kallades så eftersom ...')

Förhållandena i fornsvenska och utvecklingen över tid har undersökts av Håkansson (2008). Han visar att fenomenet var ovanligt. Men när bruket inskränktes under yngre fornsvensk tid följde det ett regelbundet mönster. Vi kan därför anta att möjligheten motsvarade en reell om än sällan utnyttjad möjlighet i äldre fornsvensk grammatik.

Synliga likheter

Det finns också många likheter mellan fornsvensk och modernsvensk grammatik. Ett exempel rör det finita verbet i deklarativa huvudsatser, som stod och står på andra plats i normalfallet. Detta innebär att subjektet stod och står efter det finita verbet om satsen inleds med ett icke-subjekt (= inversion). Denna språktypologiskt sett ganska ovanliga egenskap är belagd redan i runsvenska:

- (6) a **aft uamuþ stonta runaR þaR** (Ög 136)
efter Vämod står runor dessa
 b **on × trabu × nurminr × o kniri × asbiarnaR** (U 258)
honom dräpte norrmän på skepp Åsbjörns

Det runsvenska materialet är dock alltför ensidigt (subjektsinitiala satser är i stor majoritet) för att man med säkerhet kan våga säga att inversionsregeln var absolut. I äldre fornsvenska var däremot regeln väletablerad. Också andra ordföljdsregler var desamma, såsom det finita verbet först i ja-/nej-frågor, det finita verbet på andra plats i sökande frågor. Vidare följde subjektsplaceringen i stort sett samma regler som idag, således först eller precis efter det finita verbet i huvudsatser, först i bisatser (bortsett från bisatsinledaren). Äldre (?) möjligheter att sätta subjektet sist i satsen kan dock spåras i äldre fornsvenska texter. De avsteg från dessa regler man kan hitta i fornsvenska texter är i många fall något som fortfarande är möjligt i dagens svenska. (7)a-satsen nedan illustrerar att satsadverbial (nedan: SA) kan stå mellan finit verb (nedan: FV) och subjekt (nedan: SU). (7)b-satsen illustrerar att löst anknutna adverbial (nedan ANNEX-ADVL) kan stå först i satsen utan att framkalla inversion.

(7)c-satsen illustrerar både att frågor inledda av frågeord (nedan: V-ORD) kan inledas av ett längre adverbial (nedan: LÅNGT ADVL) och att satsadverbial kan stå mellan finit verb och subjekt:

- (7) a þa far ækki þæn af arvi ær ætledde (Äldre Västgötalagen, 1220-talet)
då får inte den av arv som ättledde

FV SA SU SU-FORTSÄTTNING

'då får inte den något av arvet som ledde honom in i ätten på tinget'

- b Först oc främst idhar gudh hawir idhir gagn giort (Nicodemi evangelium, c. 1385)

Först och främst er gud har er gagn gjort

ANNEX-ADVL SU FV

'Först och främst, er gud har hjälpt er'

- c vm röfware laghe fore brudha huseno viliande röfwa ok smitta
brudhena

om rövare ligger framför bruds hus viljande röva och kränka bruden

LÅNGT ADVL

hwat skal tha brudgomin göra (Den heliga Birgittas uppenbarelser 1, slutet av 1300-talet)

vad ska då brudgummen göra

V-ORD FV SA SU

Märk att mina ord-för-ord-översättningar i dessa exempel kan bibehållas i mer idiomatiska översättningar.

En konstruktion som kan tyckas strida mot modernsvensk grammatik kan representeras av följande:

- (8) Konungen hörandis sina weners radh, lydde han them (Legenden om den heliga Amalberga, början av 1500-talet)

Detta exempel har jag tagit ur Ahlbergs avhandling om presensparticip i fornsvenska (1942), där hon visar hur presensparticip fick utvidgade användningar i yngre fornsvensk religiös översättningslitteratur, under inflytande av en latinskt förlaga. Ahlberg menar att satser som denna visar att översättarna blandade ihop latinsk och svensk grammatik, en latinsk där en presensparticip kunde användas som en attributiv sats-

förkortning, och en svensk där så inte var fallet. Sammanblandningen bestod alltså i att subjektet (*konungen* med "latinskt" attribut *hörandis sina weners radh*) upprepades enligt "svensk" regel med subjekt efter finit verb (*han*).

Liknande konstruktioner återfinns dock i svenskt talspråk: ett led, som åsyftar en i kontexten (åter)etablerad referent, inleder yttrandet. Det följs av en adverbial sats där det inledande ledet upprepas som ett pronomen. Bisatsen fungerar i sin tur som förstaled i en normalformad huvudsats med inversion. SAG ger följande konstruerade exempel (SAG 4:442; relevanta led understrukna, och analys i kapitäl inunder:

- (9) Bengt, när han kommer får vi det nog lite lättare
 KÄND SATSFORMAT ADVERBIAL
 REFERENT MED UPREPAD REFERENT FORTSÄTTNING MED INVERSION

SAG ger inga exempel där det initiala ledet också upprepas i det som ovan kallas "fortsättning med inversion", men utan att ha närmare undersökt autentiskt nusvenskt talspråk skulle jag vilja påstå att det är fullt möjligt:

- (10) Bengt, när han kommer fixar han det
 KÄND SATSFORMAT ADVERBIAL FORTSÄTTNING MED INVERSION
 REFERENT MED UPREPAD REFERENT

Konstruktioner som dessa återfinns knappast i modernsvenskt skriftspråk, men de var inte helt ovanliga i äldre tiders texter. De förekommer i olika typer av genrer, och från äldre fornsvenska in i äldre nysvenska; samreferens är markerad med understrykning:

- (11) a Vngara tå te koma til sin åldr/ tå skulu the ångaledh fåfänge wara
 (Konungastyrelsen, 1330- eller 40-talet)
junkrar då de kommer till sin ålder då får de ingalunda fåfänga vara
 b Mester Djirick, när han hörde att Her Götstaff war så när kommen,
 kallade han hastelige folket tilbake igen iffrå Köping (Swart, c. 1560)
 c Ölet näret förs södhert så surnaret (Bureus, c. 1600)

d denna, när han sina ärender hade förrättadt och var på hemresan igen, fik han see två skipsflottar komma uthur siön (Gyllenhielm, c. 1640)

Spridningen i såväl tid som genrer (inklusive nusvenskt talspråk) gör att jag inte ser detta som ett latinskt drag och en ”sammanblandning mellan svenska och latin” ens i översättningslitteratur som i exempel (8), utan som ett drag i svensk grammatik som (av någon anledning) mönstrats ut ur svenskt skriftspråk.

De exempel av typen i (11) som jag har antecknat från äldre tid är så gott som alla av samma typ: det initiala ledet motsvarar samtidigt subjektet i den följande bisatsen och subjektet i den därpå följande satsen (de understrukna leden i exemplen ovan). Exempel i äldre litteratur som (9), med initialt led och subjekt i följande bisats som sedan inte upprepas som subjekt i den därpå följande satsen har jag således inte hittat. Var då detta omöjliga konstruktioner i äldre svenska?

Med detta är jag inne på de kanske svåraste fallen när man ska skriva en grammatik för äldre svenska: fall då (mer eller mindre) välbelagda möjligheter i modern svenska saknar belägg i äldre tid. Kan man då våga påstå att de var ogrammatiska? Dessa möjliga skillnader mellan modern svenska och äldre tids grammatik kallar jag osynliga skillnader, och några sådana är ämnet för nästa avsnitt.

Osynliga skillnader

Osynliga skillnader mellan modern svensk grammatik och äldre tiders grammatik är svårare att fastställa av två skäl. För det första, vi kan egentligen aldrig våga påstå att något var ogrammatiskt i dåets grammatik; det kan ju vara en slump att det inte är belagt i bevarade skrifter. Ju rikare material som är bevarat och ju vanligare konstruktion man undersöker, desto säkrare kan man nog vara att beläggsfrånvaro också ger besked på att konstruktionen i fråga verkligen inte var möjlig. För det andra, för ett nusvenskt öga kan det vara svårt att se det som saknas. Jag gjorde härförleden en undersökning av fornsvenska infinitivfraser

(satsdelsfunktioner, ordföljd, m.m.) och excerperade samtliga knappt 1 400 exempel i 11 fornsvenska texter före sekelskiftet 1500. Jag hittade tydliga skillnader och tydliga likheter, men det var först när jag skulle redogöra för var infinitivfrasen kunde stå i sin överordnade sats som jag upptäckte att inget av mina fornsvenska exempel stod initialt, något som ju är fullt möjligt i modern svenska (jfr. exempel (12)b nedan). Jag har inte undersökt hur vanligt det är med initiala infinitivfraser i modern svenska (talspråk eller skriftspråk), men jag har svårt att tro att initiala infinitivfraser skulle vara en grammatisk möjlighet i fornsvenska om det inte finns ett enda exempel bland knappt 1 400 fall. Någon god förklaring har jag inte, men en beskrivning är i alla fall följande:

I infinitivfraser finns ett underförstått subjekt – någon eller något som i en motsvarande finit sats skulle motsvara subjektet. I modern svenska kan man (starkt förenklat) få denna referens genom att leta bakåt i kontexten eller genom att leta framåt i kontexten. Med sistplacerad infinitivfras får man då referensen bakåt, med initial infinitivfras får man i stället referensen framåt:

- (12) a Det är hans rättighet att anklaga vem han vill [vem anklagar? Leta bakåt]
 b Att anklaga vem han vill är hans rättighet [vem anklagar? Leta framåt]
 c þæt ær. vald hans at giua þem banorð ær han vill (ÄVgL, 1220-talet)

I fornsvenska är alltså bara den förra möjligheten, 'leta bakåt', belagd, se (12)c. Det är som sagt en deskriptiv generalisering snarare än en förklaring till varför så var fallet. Icke desto mindre, det finns en intressant parallell, och jag vänder tillbaka till medeltidens latinöversatta religiösa prosa och dess överflöd av presensparticip-fraser.

Också i presensparticip-fraser finns ett underförstått subjekt som ges av kontexten, och liksom i modern svenska kan man få referensen framåt eller bakåt:

- (13) Hon gick genom korridoren visslandes en glad trudelutt [vem visslar? Leta bakåt]

Visslandes en glad trudelutt gick hon genom korridoren [vem visslar?
Leta framåt]

Ahlberg (1942) visade i sin avhandling att initiala participfraser i latin så gott som helt ratades av de svenska översättarna. Initial participfras i latin omvandlade man således antingen till initial bisats, till slutställd participfras eller till det i modernsvenska öron klumpiga alternativet med attributiv participfras. Det senare illustreras i följande exempel (latinsk förlaga och översättning till svenska):

- (14) audientes autem gentes gavisae sunt
hörande KONJ folk gladda var (dvs. 'gladdes')
Hedhninganä hörande thetta gladdus (Apostlagärningarna, c. 1385)

Översättningen må låta klumpig och osvensk, men den stämmer helt överens med min antagna fornsvenska 'leta bakåt'-princip. Översättaren har undvikit det för våra öron mer naturliga (om än uppstyltade) *hörande detta gladdes hedningarna*. Ahlberg visar övertygande att det ymniga bruket av presensparticip är latinpåverkat – men det verkar som om översättarna inte skrev något som uppenbarligen stred mot deras språkkänsla.

Detta är ett exempel på vad jag vill kalla svårsynlig systematik: det finns en underliggande grammatik, men den kan vara svår att se i förstone. Ytterligare exempel ges i nästa avsnitt.

Svårsynlig systematik

Nedan följer ett textprov från början av 1500-talet, en översättning från latin av legenden om den heliga Amalberga, gjord av Nils Ragvaldi. Av utrymmeskäl översätter jag inte passagen, men utan att förstå allt kan nog läsaren förvissa sig om att meningsbyggnaden inte är helt enkel:

Oppa thentidh waro kompne til palacium konungxsens brodher som kalladis karolomannus oc manghe andhre härtogha oc greffwa, riddara oc andhre konungxsens godhe män, för huilkens öron kommet war thzta talet at swadana bradher sywkdomber war konungenom ower kommen för thz at

han omildelika hanteradhe the menlösa oc hälga iomffrwna sanctam amalbergam, Tha jngingo til konungen tässe för nämndhe hans wener radandhes honom alwarlika, at han skulle sik betänkia, oc i sith hiärta owerwägha, hwru han omillelika bewist hafde sik mz the hälge iomffrunne, Oc ther mz at honom ware goth radh, at han blidkadhe henne mz kärlike bön oc wenlike gaffuo, bedhandis förlatilse aff henne, oc täslikes hennas gudeleka böner för sik til gudh, at han maghe hännas böner aatnywta, til at wnfaa sina helso igän ¶ Konungen hörandis sina weners radh, lydde han them, oc bödh at thz matte snarlika skee ¶ (Legendan om den heliga Amalberga, början av 1500-talet)

När jag först läste Nils Ragvaldi översättningar frågade jag mig vad detta kunde säga om tidens (eller snarare översättarens) inre grammatik, ja om detta över huvud taget var svenska. Nils översatte både från tyska och latin, och hans översättningar är många gånger påtagligt influerade av källspråkssyntaxen. Men det finns verkligen systematik, jag vill kalla det ”svensk grammatik”, i hans språk, om än många gånger svårsynlig. Jag nämnde ovan Delsings undersökning (1999) om utvecklingen av ordningen mellan objekt och infinit verb i svenska. Undersökningen visar att ledföljden med objekt följt av infinit verb (se exempel (1) ovan) sjönk ganska snabbt i frekvens under 1300-talet. Men sedan steg den igen under 1400-talet. Delsings undersökning visar att inte alla sorters objekt kunde stå före infinit verb vid denna renässans för objekt + infinit verb. Något förenklat var det bara objekt som bestod av ett pronomen eller som innehöll ett pronomen som efter c. 1375 kunde stå före infinit verb. Således hittar vi ökat bruk av ledföljder som *jag har honom sett*, *jag har hans hatt hittat*, *jag har sådana skor köpt*. Objekt som istället innehöll obestämd eller bestämd artikel stod däremot oföränderligen efter det infinita verbet också under 1400-talet, således alltid *jag har köpt en hatt*, *jag har köpt hatten*. För en analys av detta, se Delsing; det avgörande här är att Nils Ragvaldi mycket konsekvent följer detta mönster. Det finns med andra ord en systematik som är svårsynlig i hans språkbruk, en systematik som, menar jag, måste återföras till hans modersmålskänsla, hans inre grammatik.

Avslutning och fortsatta frågor

I denna artikel har jag velat peka på några möjligheter och svårigheter som finns när man vill spåra en för alla dåtidens språkbrukare gemensam idealiserad grammatik. Som avslutning vill jag ställa ytterligare en fråga: Är allt belagt språkbruk giltigt som produkten av en inre grammatik? Ett sista exempel får illustrera frågan.

Förra avsnittet handlade om ett ökat bruk att ställa objekt av vissa typer framför infinit verb, där Delsing har visat en svårsynlig systematik, både i texter skrivna på svenska och i översatta texter, vad gäller det ökade bruket av ledföljden objekt – infinit verb. Denna förändring ska ju sin tur ges en förklaring. Delsing relaterar förändringen till en annan tydlig förändring, nämligen var det finita verbet stod i bisatser. I den äldsta fornsvenskan stod det finita verbet normalt på andra plats (se exempel (2)b ovan), men redan i lagspråket någon gång också sist. Finit-sist-ledföljd i bisatser ökade starkt i svenska från slutet av 1300-talet och under 1400- och 1500-talen. Objekt före infinit verb är en följd av denna tendens. När finit-sist-ledföljd i bisatser ökade i sen medeltid är det därför att vänta att det också blev vanligare med objekt före infinit verb. Det ökade bruket av finit-sist-ledföljd i bisats har normalt tillskrivits tyskt och/eller latinskt inflytande, och såväl tidigare som senare forskning (exempelvis Falk 1993) har varit enig om att ledföljden inte motsvarar tidens gängse talspråk, och därmed inte kan säga något om den tidens grammatik. Detta har på senare tid ifrågasatts av Magnusson Petzell (under utgivning). Ledställningen i bisatser i olika germanska moderna varieteter kan variera; jag ger nedan svenska varianter på möjligheterna:

- (15) a ... att han kunde skeppet styra
 b ... att han skeppet styra kunde
 c ... att han skeppet kunde styra

Den i princip möjliga ledföljden ... *att han styra skeppet kunde* finns däremot inte i någon modern germansk dialekt – och den saknas också

helt hos de författare som under 1400- och 1500-tal så gärna sistplace-
rade sitt finitverb. Magnusson Petzell menar därför att såväl översättare
som originalsribenter så att säga ”visste vad de gjorde”: de lydde sin
inre grammatik, och vi ska ta deras språkbruk på allvar, den överens-
stämmer med deras språkintuition, och ska inte avfärdas som något ”ut-
ländskt” eller ”osvenskt”.

Min artikel får väl med detta avslutas både med ett utropstecken (vi
kan!) och ett frågetecken (vad kan vi?).

Inträdesföredrag den 7 december 2010

REFERENSER

- AHLBERG, MÄRTA. 1942. *Presensparticipet i fornsvenskan. En syntaktisk studie*. Aka-
demisk avhandling. Institutionen för nordiska språk, Stockholm.
- DELSING, LARS-OLOF. 1999. Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring
med förhinder. I: *Arkiv för nordisk filologi* 114, s. 151–232.
- FALK, CECILIA. 1993. Non-referential subjects in the history of Swedish. Akademisk
avhandling. Institutionen för nordiska språk, Lund.
- HÅKANSSON, DAVID. 2008. *Syntaktisk variation och förändring. En studie av sub-
jektlösa satser i fornsvenska*. Akademisk avhandling. Institutionen för nordiska
språk, Lund.
- MAGNUSSON PETZELL, ERIK. Under utgivning. OV and V-to-I in the history of Swed-
ish. I: Kemenade, Ans van & Haas, Nynke de (eds.), *Historical Linguistics
2009: selected papers from the 19th International Conference on Historical Lin-
guistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- WESSÉN, ELIAS. 1956. *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*.
Stockholm, Göteborg, Uppsala: Almqvist & Wiksell. (2 uppl. 1965.)
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson. 1999. *Svenska Akademiens
grammatik*. Stockholm: Norstedts ordbok.